

СТИЛІСТИЧНА АСПЕКТОЛОГІЯ МОВОЗНАВСТВА

УДК 821.161.2Куліш.398.8

DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTR.2020.41.79-104>

Дядищева-Росовецька Ю.Б.
ORCID ID: 0000-0003-4366-3587

**"УКРАЇНА" П. КУЛІША ТА НАРОДНІ ДУМИ:
ЛІНГВІСТИЧНИЙ І ПОЕТИКАЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

Анотація. Статтю присвячено вивченню пошуків Пантелеймоном Кулішем продуктивної моделі розвитку нової української літературної мови та шляхів її збагачення, зокрема за рахунок мови фольклору як невичерпного джерела. Подано лінгвістичний та поетикальний аналіз масштабного твору Пантелеймона Куліша "Україна: Од початку України до батька Хмельницького" та зіставлення його з деякими елементами лінгвопоетики народних дум класичного репертуару. Продемонстровано реальні проблеми, що виникають у П. Куліша, коли він намагається досягти гармонійного поєднання автентичних народних думових слів та виразів і стилізованих авторських новотворів. У статті показано складності під час добору митцем забарвленого етнографічно мовного матеріалу, потрібного для створення фольклорного думового колориту. Виявлено недоліки поєднання у межах одного художнього твору авторських елементів із фрагментами справжніх дум. Цей прийом порівняно з підходом Т. Шевченка, який звертався до "стилізації" або "імпровізації" в народному дусі (М. Коцюбинська) та отримані конструкції виокремлював структурно, вкладаючи у вуста певних персонажів – Сліпої або Відьми. Диференційовано принципову різницю у підходах до словесної творчості з одного боку носія уснопоетичної традиції, що перебуває лише у межах можливостей українського фольклору, а з другого – митця ХІХ ст. – її користувача, який сприймає фольклорну традицію не "зсередини", а "зовні" та звертається до всієї літературної спадщини – вітчизняної та світової, а також до фольклору – свого та інших народів. Проілюстровано контрпродуктивність деяких авторських експериментів П. Куліша за думовими зразками. Їхні результати не можуть бути визнані задовільними через нелогічність, низьку

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

інтелектуальну насиченість або з погляду естетичного. Зафіксовано децю надмірний екзотизм авторських новотворів, який привертає до них зайву увагу читача та спотворює його сприймання художньої тканини поетичного твору. Сформульовано питання щодо специфіки експериментального тексту П. Куліша. Що тут превалує – наукова реконструкція втрачених фрагментів справжніх дум, відновлення зруйнованих часом частин вітчизняного епосу, або демонстрація творчої спроможності автора вправлятися у фольклорній імпровізації в художньому творі? Залежно від відповідей може бути винесено всебічну оцінку.

Ключові слова: лінгвофольклористика, лінгвопоетика, лінгвостилістика, П. Куліш, дума, поетична мова. фольклор, література.

Інформація про автора: Дядищева-Росовецька Юлія Борисівна – кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри стилістики та мовної комунікації; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Електронна адреса: dyadros@gmail.com

Juliya B. Dyadyshcheva-Rosovetska

ORCID ID: 0000-0003-4366-3587

P. KULISH'S "UKRAINE" AND FOLK DUMAS: LINGUISTIC AND POETIC ANALYSIS

Abstract. *The article is devoted to the study of Panteleimon Kulish's search for a productive model of development of the new Ukrainian literary language and ways of its enrichment, in particular at the expense of the language of folklore as an inexhaustible source. A linguistic and poetic analysis of Panteleimon Kulish's large-scale work "Ukraine: From the Beginning of Ukraine to Khmelnytsky's Father" and its comparison with some elements of the linguopoetics of folk dumas of the classical repertoire are presented. The real problems that arise in P. Kulish's creative work when he tries to achieve a harmonious combination of authentic folk thought words and expressions and stylized author's innovations are demonstrated. The article shows the difficulties in the artist's selection of colored ethnographically linguistic material needed to create a folklore duma's color. The shortcomings of combining the author's elements with fragments of real dumas within one work of art are revealed. This technique*

.....

is compared with the approach of Taras Shevchenko, who turned to "stylization" or "improvisation" in the folk spirit (M. Kotsyubynska) and isolated the resulting structures structurally, putting in the mouths of certain characters - the Blind or the Witch. The fundamental difference in the approaches to verbal creativity is differentiated on the one hand by the bearer of the oral-poetic tradition, which is only within the possibilities of Ukrainian folklore, and on the other - by the artist of the XIX century - its user, who perceives the folklore tradition not "from within" but "from outside" and addresses the entire literary heritage - domestic and world, as well as folklore - his own and other peoples. The counterproductiveness of some authorial experiments of P. Kulish on dumas samples is illustrated. Their results cannot be considered satisfactory due to illogicality, low intellectual saturation or from an aesthetic point of view. A somewhat excessive exoticism of the author's innovations has been recorded, which attracts the reader's undue attention to them and distorts his perception of the artistic fabric of the poetic work. The question of the specifics of the experimental text of P. Kulish is formulated. What prevails here is the scientific reconstruction of lost fragments of true dumas, the restoration of time-destroyed parts of the national epic, or the demonstration of the author's creative ability to practice folklore improvisation in a work of art. Depending on the answers, a comprehensive assessment can be made.

Keywords: *lingvofolkloristics, lingvopoetics, lingvostylistics, P. Kulish, дума, poetic language, folklore, literature.*

Information about the author: *Dyadyshcheva-Rosovetska Juliya Borysivna – PhD, associate professor; associate professor of the department of stylistics and language communication; Institute of philology; Taras Shevchenko National University of Kyiv.*

E-mail: *dyadros@gmail.com*

Дядищева-Росовецкая Ю.Б.
 ORCID ID: 0000-0003-4366-3587

"УКРАИНА" П. КУЛИША И НАРОДНЫЕ ДУМЫ: ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ И ПОЭТИКАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация. *В статье рассматривается изучение поисков Пантелеймоном Кулишом продуктивной модели развития нового украинского литературного языка и путей его обогащения, в частности, за счёт языка фольклора как неиссякаемого источника.*

Представлен лингвистический и поэтикальный анализ масштабного произведения П. Кулиша "Украина: От начала Украины до отца Хмельницкого" и сопоставление его с некоторыми элементами лингвопоэтики народных дум классического репертуара. Продемонстрированы реальные проблемы, возникающие у П. Кулиша, при попытке достичь гармонического соединения аутентичных народных думовых слов и выражений со стилизованными авторскими новообразованиями. В статье показаны сложности при подборе писателем окрашенного этнографически языкового материала, необходимого для создания фольклорного думового колорита. Выявлены недостатки соединения в пределах одного художественного произведения авторских элементов с фрагментами настоящих дум. Этот приём сравнивается с подходом Т. Шевченко, который обращался к "стилизации" или "импровизации" в народном стиле (М. Коцюбинская) и полученные конструкции выделял структурно, вкладывая в уста определённых персонажей – Слепой или Ведьмы. Дифференцируется принципиальная разница в подходах к словесному творчеству с одной стороны носителя устно-поэтической традиции, пребывающего только в пределах возможностей украинского фольклора, а с другой – литератора XIX в. – её пользователя, который воспринимает фольклорную традицию не "из середины", а "извне" и обращается ко всему литературному наследию – отечественному и мировому, а также к фольклору – своему и других народов. Проиллюстрирована контрпродуктивность некоторых авторских экспериментов П. Кулиша по думовым образцам. Их результаты не могут быть признаны удовлетворительными из-за нелогичности, низкой интеллектуальной насыщенности или с точки зрения эстетической. Зафиксирован несколько чрезмерный экзотизм авторских неологизмов, который обращает к ним излишнее внимание читателя и извращает его восприятие художественной ткани поэтического произведения. Сформулированы вопросы относительно специфики экспериментального текста П. Кулиша. Что здесь превалирует – научная реконструкция утраченных фрагментов настоящих дум, восстановление разрушенных временем частей отечественного эпоса, или демонстрация творческих возможностей автора упражняться в фольклорной импровизации в художественном произведении. В зависимости от ответов может быть вынесена всесторонняя оценка.

Ключевые слова: лингвофольклористика, лингвопоэтика, лингвостилистика, П. Кулиш, дума, поэтический язык, фольклор, литература.

***Информация об авторе:** Дядищева-Росовецкая Юлия Борисовна – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры стилистики и языковой коммуникации; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

***Электронный адрес:** dyadros@gmail.com*

200-річний ювілей П. Куліша, що відзначався в 2019 році, змусив науковців укотре звернутися до вивчення його різноаспектного творчого спадку з огляду на можливості нового часу (див., наприклад: С. Єрмоленко [12], Т. Должикова [6; 7]; Н. Сологуб [42], М. Кравченко [18], О. Кумеда [25; 26; 27] тощо).

У пошуках продуктивної моделі розвитку нової української літературної мови та шляхів її збагачення письменники як до невичерпного джерела зверталися до мови фольклору. Ця взаємодія викликає рефлексію сучасних авторів студій із історичної лінгвостилістики. В. Русанівський слушно наголошує: "Основне джерело Кулішевої мови – фольклор. Звідси він черпав лексику і фразеологію високого звучання" [39, с. 233]. Видається перспективним вивчення специфіки фольклорної думової лінгвопоетики П. Куліша на матеріалі його масштабного твору "Україна: Од початку Вкраїни до батька Хмельницького" [24] (далі – "Україна...").

І. Огієнко у своєму підручнику "Історія української літературної мови" (1946) окремий розділ присвячує П. Кулішеві, де слушно називає його ідеологом і творцем української літературної мови, який намагається використовувати краще із попереднього етапу її розвитку – з мови староукраїнської. Митець "вважав, що українська літературна мова повинна увібрати в себе й елементи старої мови" [5, с. 262–263].

Давно вже є аксіомою твердження, що для розвитку літературної мови значну роль відіграє творчість видатних письменників [див., наприклад: 4, с. 271]. П. Куліш як раз і був таким письменником, бо писав не лише авторські тексти, а й творчо опрацьовував багатий фольклорний матеріал, наполегливо перекладав, переносив на український культурний ґрунт перлини світового красного письменства – як Заходу, так і

Сходу, – цим він розширював можливості створеної ним української літературної мови. У цьому зв'язку варто згадати хоча би підготовлену ним збірку "Позичена Кобза: Переспіви чужомовних співів", що була надрукована вже по смерті митця, 1897 року в Женеві [23].

І. Огієнко зазначає: "При читанні Кулішевих творів ще й тепер кидається нам у вічі багатство авторського словника – українську мову, стару й нову, він знав глибоко й обіруч користався з неї, чому словник його творів завжди рясний" [31, с. 152]. Пояснюється це передусім тим, що "Куліш добре знав стародавню українську мову, багато читав старих пам'яток – і душею полюбив цю мову" [31, с. 151]. Отже, на думку І. Огієнка, П. Кулішеві було "...пов'язати стару й нову українські мови таки варто й треба" [31, с. 152]. І далі науковець – учасник семінарію В. Перетца, обізнаний із його комплексним філологічним методом [33, с. 97–98; див. також: 37, с. 3–24], – продовжує: "Ось через це в Кулішевих творах завжди багато архаїзмів, а часом і занадто багато, і то таких, що остаточно в наш час замерли" [31, с. 152]. Тепер В. Русанівський зауважує, що у своїй творчості П. Куліш "... з плином часу уживає старослов'янськи дедалі частіше" [39, с. 233].

Тут доречно нагадати, що П. Куліш був другом та однодумцем Т. Шевченка – мовотворця й основоположника нової української літературної мови, носія традиційного фольклору, у якого Ф. Колесса виділяв як найбільш значущу саме другу добу творчості, де митець звертається до мови літургії, активно використовує її [16].

Серед архаїзмів і, зокрема, церковнослов'янських "України..." для нас передусім становлять інтерес співвідносні із стилістично-маркованими думовими, компоненти авторської лінгвопоетики.

Дбав П. Куліш і про адекватну передачу своїх текстів на письмі, зручну для прочитання. Як відомо, він запровадив фонетичний правопис "кулішівку" [31, с. 234] у двотомному виданні "Записки о Южной Руси" 1856–57 рр. [21; 22]. Але вже в 1843 р. в "Україні..." на початку видання він пояснював: "Як

.....

треба читати" специфічні "á, é, í, ó, ú" [24, с. 4; Див. також: 48, с. 461–462]. Г. Пашковська аналізує кулішівку серед інших правописних систем ХІХ ст. [32, с. 154–166] і наводить тлумачення самого автора, що тут ідеться "о выражении звуков как слышит ухо, что весьма важно при нынешних обстоятельствах" [20, с. 283; цит. за: 32].

П. Куліш був добре обізнаний із українськими народними думами: згадаємо вміщені у "Записках о Южной Руси". Водночас він виступав і як польовий фольклорист, котрий записує рецитовані тексти, і як дослідник – кабінетний учений, і як їхній видавець. Для сучасних студій у цій царині доступні фахові видання К. Грушевської [46; 47; див. також: 45].

Лінгвостилістичний аналіз особливостей думового колориту "України..." П. Куліша демонструє суперечливий вибір шляху компонування: в авторський текст він влітає цілі фрагменти, подекуди дуже значні за обсягом, зі справжніх народних уснопоетичних творів із застереженням наприкінці видання: "А щоб усяк знав, що мое, а що чув від бандурників, кладу ознаку" [24, с. 96], і вміщує детальний порядковий перелік (за винятком п'ятої думи). Отже, зосередимося на власних текстах митця.

У багатьох випадках П. Куліш використовує славнозвісну думову **дієслівну риму**: *уганяє – поручає* [24, с. 16], *уставає – заганяє* [24, с. 16] поруч із: *гукали – кричали* [24, с. 6], *поклали – погубляли* [24, с. 7], *покидали – зоставляли* [24, с. 7], або у формах інфінітиву: *риштовати – виступати* [24, с. 9], *занехати – виступати* [24, с. 6], *руйновати – грабовати* [24, с. 10] тощо. Це сприяє створенню відповідного колориту.

Часто звертається автор до такого типового для фольклорної лінгвопоетики прийому, як різноманітні **повтори**, детальний перелік різновидів яких навів Х. Лаусберг [52, с. 347]: *козаки козаків угощали / А потім один з одним прощались* [24, с. 22]; *по лазнях лазень топити* [24, с. 13]; *невольників із неволі визволяли* [24, с. 75]. Привертає увагу, зокрема, характерний уснопоетичний **повтор приїменників**, наприклад: *на бандурах да на кобзах вигравали* [24, с. 24], чи

бочки з винами да з медами [24, с. 21]. Детально цей прийом розглядає А. Євгенєва [див.: 8, с. 20–97].

Фіксується також значна кількість **тавтологічних сполук**, що більшою або меншою мірою нагадують фольклорні: *квилить-проквиляє* [24, с. 14], *серце нис-пониває* [24, с. 16], *хмари блискавицями блискають* [24, с. 79] тощо. На окремий розгляд заслуговує декілька разів повторювана ремінісценція з відомим із "Слова о полку Ігоревім" висловом *труби трубять: сурми сурмили* [24, с. 22].

Трапляються й авторські **плеонастичні конструкції**, стилізовані під фольклорні: *побойца смертного* [24, с. 14], *красноверхого маку* [24, с. 16], *незлічною ордою* [24, с. 6], тощо. Певний подив викликає вибір П. Кулішем деяких слів чи словосполучень в "Україні...". Наприклад, як намагання виправити удавану думову нелогічність частовживаної сполуки *словами промовляє* трактуємо авторське Кулішеве *такі слова промовляє*, тоді як у фольклорних текстах це – традиційна плеонастична конструкція.

В авторському тексті привертає увагу ряд справжніх думових **постійних епітетів**: *шабля булатная* [24, с. 14], *пищаль семипядная* [24, с. 14], *буйний вітер* [24, с. 16], *слава козацька* [24, с. 14], *душа християнська* [24, с. 6], *віра християнська* [24, с. 14], *церкви Божії* [24, с. 7], *гіркі сльози* [24, с. 8], *тяжкі гріхи* [24, с. 20], *орел сизий* [24, с. 26], *воронії коні* [24, с. 28], *чорная хмара* [24, с. 28], *крутий берег* [24, с. 10], *біле каміння* [24, с. 28], *рідная мати* [24, с. 28], *рідний батько* [24, с. 28], *гіркая година* [24, с. 74], *города християнські* [24, с. 75], *златосині киндяки* [24, с. 24], *"людославная Запорозькая Січ"* [24, с. 24] (у думках це *людославне Запорожжя*).

Поруч із ними знаходимо Кулішеві **епітети**, створені ніби за народними зразками: *світлую славу* [24, с. 19], *немилосердная неволя* [24, с. 74], *несчастній усобиці* [24, с. 6], *незлічона орда* (варіант: *з незлічоними ордами*) [24, с. 6], *муровані льохи* [24, с. 21], *побойце смертне* [24, с. 14], *старосвітські вина і меди* [24, с. 21], *золоті кубки* [24, с. 21], *сивії тумани* [24, с. 80], *квиваєє поле* [24, с. 6] та ін.

Також впадають в око ампліфіковані до авторського тексту думові **епітети-прикладки** (за П. Тимошенком [44, с. 206.]): *мед-вино* [24, с. 24] або *вовки сіроманці* [24, с. 15]. Як відомо, згідно з сучасним правописом прикладка з означуваним словом мають писатися через дефіс, якщо обидва – загальні назви, що не пояснюються іншими словами. Проте тоді норми ще не були усталені, крім того, ми маємо справу з художніми текстами митця, який стояв біля джерел створення нової української літературної мови, намагався закладала її підвалини, і сама мова тоді виступала не лише об'єктом творення, а й фоном: як справедливо нагадує В. Русанівський, "загальномовне можна (а в історії літературної мови і в стилістиці т р е б а) розглядати тільки як тло, як чисте полотно, на якому письменник вишиває свій особистий узор" [40, с. 60].

До думових епітетів-прикладок П. Куліш додає деякі авторські **прикладки**: *шляхом-водою* [24, с. 26], *ляхи-вороги* [24, с. 24], *школа-академія* [24, с. 78]. Деякі з них подекуди видаються неприродними в досліджуваному контексті, адже оперування з традиційним лексичним матеріалом – стилізація або імпровізація – вимагає обережності. Взагалі ж у цьому епізоді індивідуальної мовної творчості письменника ХІХ ст. можна побачити паралель до процесу утворення і збереження в народній мові постійних епітетів. За традицією їхнього вживання О. Потебня вбачав намагання "відновити забуту внутрішню форму слова. Наприклад, постійний епітет *берег* – *крутий*; хоча багато спостережень могло переконати, що берег не завжди крутий, що часто якщо один берег крутий, то другий – низький, але епітет залишається, тому, що слово *берег* мало в нас у старовину, як тепер *бријег* у сербів, значення гори, і перебуває в безсумнівній спорідненості з нім[ецьким] *Berg*" [35, с. 186–187].

А. Веселовський наголошував, що історія епітета це "історія поетичного стилю", а також "поетичної свідомості". За певним епітетом, "до якого ми байдужі, оскільки ми до нього звикли, лежить далека історико-психологічна перспектива, накопичення метафор, порівнянь й абстрагувань, ціла історія смаку та стилю

в його еволюції від ідей корисного й бажаного до виділення поняття прекрасного" [1, с. 73]. І далі науковець уточнює: "Цілком можливо, що за часів найдавнішого пісенного розвитку, що його ми відрізняємо назвою лірико-епічного або синкретичного, ця постійність ще не встановилася, лише згодом вона стала ознакою того типічно-умовного й станового світоспоглядання та стилю (що відбився також і в умовних типах краси, героїзму та ін.), який ми вважаємо, дещо однобічно, характерним для епосу й народної поезії" [1, с. 80].

Так само обережності від автора вимагає створення **комполітів** за зразком фольклорних "гомерівських епітетів": *красноверхий мак* [24, с. 16], *орли ширококрилі* [24, с. 16], *білорогії сугаки* [24, с. 22], *круторогії тури* [24, с. 22], *старосвітські вина і меди* [24, с. 21] (порівняймо із використаними в "Україні..." П. Кулішем усно-традиційними: *пищаль семипядная* [24, с. 14], *киндяки златосинії* [24, с. 24], *Бог милосердний* [24, с. 8] тощо).

Привертає увагу, що П. Куліш досить несподівано поєднує один із фольклорних **постійних епітетів-комполітів** *круторогії* до означуваного слова *воли* (див. у чумацькій пісні: "Ой волики ви мої, / Да воли круторогі, Ой і що будем вечеряти?" [49, с. 122]) з іменником *тури*: "*Круторогії тури блукали*" [24, с. 22], ще й у препозиції. Тури, величні тварини, вимерлі всього декілька століть тому, залишили згадки у вітчизняному фольклорі, вони "у народній поезії – символ, втілення велетенської сили й хоробрості" [41]. Наприклад, у "Слові о полку Ігоревім", пам'ятці, створеній на межі усної та книжної традиції, де, як у багатьох фольклорних творах, люди порівнюються з тваринами або птахами, знаходимо, що князя захоплено називають: "*Буй тур* Всеволод" [43, с. 9]. До того ж згадаємо величезні розміри збережених у палеонтологічних музеях турових черепів із рогами або візуалізуємо спогад із "Повчання Володимира Мономаха": "Тура мя 2 метала на розъх и с конемъ" [36, с. 83]. Означенням до слова *тур* у "Слові о полку Ігоревім" виступає *буй*. Привертає увагу, що сам П. Куліш в іншому творі використовує до цього означуваного слова

.....

інший композит, *золоторогі*: "Ганялись наші діди, коли правда, що співають у піснях, і за золоторогими турами по Дніпрових борах" [19, с. 123].

Тут пригадується майстерне перетворення Т. Шевченком фольклорного постійного епітета *круторогі* у поезії "У неділю не гуляла..." на субстантивованій прикметник, який у контексті виступає заступником самого іменника *воли*: *Чи не ревуть круторогі, / Чи не йде чумак з дороги* [50, с. 279].

Спостерігаємо в "Україні..." і спробу імітації автором **зовнішнього розвитку епітета** (за А. Веселовським), коли "епітети *накопичуються*, визначення урізноманітнюються *змалюваннями*, запозиченими з матеріалу саги або легенди" [1, с. 84], і далі він продовжує: "накопичення мало підняти тон, підкреслити настрій" [1, с. 84], і наводить як приклади композити "хитроумный" – гомерівський, – або "стародревний" – із голосінь (пор. Кулішеве: *стародавні вкраїнській землі* [24, с. 18]). При цьому науковець застерігає: "Якщо йдеться про накопичення епітетів, я розумію не ті випадки, коли при одному слові стоїть декілька означень, що доповнюють один одного" [1, с. 84]. В іншому прикладі – *людославная Запорозькая Січ* [24, с. 24] – на відміну від думового *людославне Запорожжя*, П. Куліш переносить логічний наголос на означуване слово *Січ*, ніби з натяком на існування крім Запорізької ще інших (та ж Задунайська Січ).

Виникає питання, для чого потрібні були Кулішеві такі "зсуви" у стилізованому під фольклорний твір тексті, із аплікованими великими фрагментами справжніх думових записів?

Якщо це інтуїтивна спроба П. Куліша імітації зовнішнього розвитку епітета, то вона має бути визнана як невдала, адже розраховано вживання постійного епітета з означуваним словом, крім вже названого, на ефект упізнання й естетичні переживання, з ним пов'язані. Поєднання ж постійного епітета з незвичним означуваним словом такого ефекту не викликає, навпаки сприймається як непорозуміння або помилка.

У фольклорних текстах важливим компонентом лінгвопоетики є, за висловом А. Євгенєвої, **синонімічні пари** (П. Плющ трактує їх як "поєднання семантично споріднених слів" [34, с. 185]). Як яскраву особливість використання синонімії в усній поезії А. Євгенєва, автор найкращого дослідження з описової практичної лінгвофольклористики, називає "парне поєднання синонімів, постановка їх поруч, так що слова ніби зливаються в одне ціле, утворюють нове складне слово" [8, с. 260]. І далі вона зазначає: "Можна намітити декілька категорій синонімів, які утворюють парні поєднання або перебувають в одній синтагмі, в одному реченні чи в паралельних синтагмах і реченнях" [8, с. 260].

Представлено в "Україні..." декілька груп синонімів із наведених дослідницею. Це, по-перше, "слова, що збігаються в своєму значенні в мові в цілому (як у літературній мові, так і в діалектах)" [8, с. 261]. У П. Куліша це, наприклад, фольклорна синонімічна пара *думають-гадають* [24, с. 80] і авторська *пробує-повіряє* ("*Силу свою пробує-повіряє*" [24, с. 26]), або *чує-забачає* ("*велику здобич собі чує-забачає*" [24, с. 26]).

По-друге, науковець виділяє групу, де поєднується слово локальне, діалектне з літературним, загальномовним. Проблема в тому, що нова літературна українська мова на той час переживала етап творення, проте атрибутовати друге слово у сполученні синонімів *засумовала-затосковала* [24, с. 94] як локальне слобожанське видається можливим.

По-третє, знаходимо в П. Куліша, за класифікацією А. Євгенєвої, поєднання, "де одним із компонентів є іншомовне слово, хоча й таке, що увійшло до широкого вжитку" [8, с. 262]. Це – *статки-маєтки* [24, с. 6], де другий компонент – "калька п[ольського] *majątek*" [10, с. 358], тоді як перший, – *статки*, – питоме [11, с. 401].

На окрему увагу заслуговує група **синонімів, поєднана сполучниками**. А. Євгенєва слушно зазначає: "Крім синонімічних пар, де компоненти стоять поруч, без сполучників, в усній поезії в усіх жанрах частими є синонімічні пари, з'єднані сполучниками "и", "да"" [8, с. 269]. Дослідниця уточнює: "роль

цих сполучників істотно відрізняється від звичайної їхньої ролі в сучасній літературній мові – поєднувальної та приєднувальної, оскільки й у цих парах підставою для розташування поруч є збіг значення" [8, с. 269]. В "Україні..." П. Куліша фіксуємо намагання стилізувати під думові такі поєднання синонімів, як: *волю й свободу* [24, с. 10], *страх і боязнь* [24, с. 19], *стид і сором* [24, с. 29], *кораблями да галерами* [24, с. 58], *по балках і байраках* [24, с. 13], *ковші да чарки* [24, с. 21], *турки і татаре* [24, с. 18], *бандурники й кобзарі* [24, с. 29], *золота й срібла* [24, с. 27] *сріблом да златом* [24, с. 76], *меди да вина* [24, с. 27], *статки й маєтки* [24, с. 6], *вовки да лисиці* [24, с. 13], *визку й завиванья* [24, с. 14].

А. Євгенєва підкреслює: "Синонімічні пари – стилістичний художній засіб, котрий чудово усвідомлюється й до сих пір є продуктивним" [8, с. 268]. Важливо, що "коли синонімічна пара опиняється поставленою в непрямому відмінку з прийменником, то прийменник стоїть перед кожним із компонентів, і ослаблений наголос одного з них знову стає повним" [8, с. 268]. П. Куліш інтуїтивно це помічає й застосовує у своєму тексті: *бочки з винами да з медами* [24, с. 21], або *на бандурах да на кобзах* [24, с. 24].

Знаходимо в авторському тексті й стилізацію фольклорного **заперечного паралелізму**, який також називають слов'янською антитезою [38, с. 531]: *козаки не люльки по-під куцями курили / Самопали да ладовниці рядили* [24, с. 16]. Взагалі П. Кулішеві тут було на що орієнтуватися, адже в ХІХ ст. цей прийом "зустрічається в ліричних і весільних піснях; навіть у консервативніших з погляду поезики епічних жанрах він зберігає свої позиції" [38, с. 531]. Або ось такий приклад: *"То не чорні хмари наступають / Громом гудуть, / Доц і град на поля несуть, / Блискавцями блискають: / То Поляки на три шляхи своє військо розділяли, / Пришли, перед козаками станом стали, / З гармат на козаків грімали, / Конницею й піхотою на козацький табір напирали"* [24, с. 78]. Логічно було би чекати тут замість "поляки" (*Поляки на три шляхи*) поширену в нашому фольклорі форму "ляхи", тим більше, у складі усталеного

звороту "ляхи на три шляхи", – ще й із римою, проте цю можливість митець не використовує.

Фіксується в "Україні..." також і стилізація поширеної уснопоетичної моделі **синонімічних сполук** із заперечним префіксом другого антитетичного компоненту: "*над малим і незначним чоловіком руку свою всемогутню простирав*" [24, с. 94] (порівняймо фольклорні: *смутий та невеселий, дурний та нерозумний* тощо).

Ще один фольклорний прийом – **типізації місця** – бачимо серед творчих знахідок П. Куліша: "*до устя Дністра й Дуная Чорним морем прибуває*" [24, с. 26].

Крім того, привертає увагу, що фактично в кожній строфі "Україні..." П. Кулішем імітується **фольклорна формульність**. Автор намагається досягти ефекту подібно до того, як фольклорний співець мислить свій твір у вигляді "тем" [див., наприклад, 17]. І тут знову постає питання наявності надійних критеріїв, або мовностилістичних прикмет, що дозволили би виділити формулу в тексті та атрибутувати її.

Безумовно, неможливо було не виділити в "Україні..." П. Куліша такої важливої для дум риси, як наявність **церковнослов'янїзмів**. Справді, знаходимо там неповноголосні форми: *град* [24, с. 7], *злато (сріблом да златом)* [24, с. 76], *превращий син* [24, с. 27]. Щоправда, вибір цей не є постійним і однозначним для автора, адже в інших контекстах натрапляємо в нього на слова з повноголоссям: *хоробрый* [24, с. 16], *город* [24, с. 27], *золотий* [24, с. 21], *солодкий* [24, с. 22], *ворог (ляхів-ворогів)* [24, с. 24, 27], *дорогий* [24, с. 25], *полон* [24, с. 27] тощо. Використовує автор й архаїчну лексику для створення відповідного колориту розглядуваного жанру.

Фіксуються тут також Кулішеві спроби запровадження в текст слів із **церковнослов'янською афіксацією** – взагалі перспективний шлях розвитку для емоційно-експресивного урізноманітнення можливостей нової української літературної мови, але досі не оцінений повною мірою. Наприклад, автор використовує маркований префікс *іс-*, що зазнав асиміляції перед наступним глухим приголосним [9, с. 212–213.] у

дієслові минулого часу *исповняли* (для української адаптації – з переходом суфіксального *л у в*): "солодким медом да солодким вином кубки исповняли" [24, с. 22].

Безумовно, треба вітати творчі пошуки П. Куліша в цій царині, проте пригадується і слушне зауваження В. Німчука: "Ніхто з українських письменників, у тому числі й класиків, не використав у своїй творчості так повно елементи староукраїнські і українсько-церковнослов'янські для створення урочистого звучання (часом – іронічного) слова, як Т. Шевченко" [30, с. 14; див. також: 3; 2]. Саме він "заснував сакрально-урочистий стиль нової української літературної мови" [30, с. 3]. Т. Шевченко, коли хотів надати піднесеного звучання, чи то створити колорит минулої доби, майстерно створював архаїчно-забарвлені або використовував старі форми, наприклад те ж *исполню*: "І плача, матернього плача / Исполню гради і поля" [51, с. 332]. Натрапляємо в нього на колишні форми плюсквамперфекта: "Трохи була не втопилась, / Та жаль було кинуть / Близняточок" [51, с. 271]. Або перфекта зі збереженням дієсловом-зв'язкою, коли ліричний герой звертається до Бога з докором: "Не дав єси мені долі" [51, с. 191].

Утім, В. Німчук зазначає: "давні форми дієслова "бути" Т. Шевченко вживає й у своїх листах. <...> Це дає підставу припускати, що в Т. Шевченка вживання архаїчних форм дієслова *бути* було не тільки художнім засобом, а й, можливо, фактом живого спілкування, засвоєного в дитинстві з рідної говірки" [30, с. 21].

Не можна тут обминути **ейдологічний** рівень аналізу, адже образність "України..." демонструє виразні паралелі зі "Словом о полку Ігоревім". Зокрема, "І самі дерева од жалості до землі преклонялись" [24, с. 10] – порівняймо: "и древо с тугою кь земли прѣклонило" [43, с. 14]), привертає увагу вибір митцем церковнослов'янзму *жалость* (замість *туга*), утвореного за допомогою продуктивного словотвірного форманту *-ость*.

Ще один приклад використання П. Кулішем образності "Слова о полку Ігоревім" – порівняння битви із жнивими "Як у жнива жито під серпом, / Один за одним голови поклали..." [24,

с. 7]. Пор. "Тоцьк на Немизцьк, снопы стелють головами, молотять чепа харалужными, на тоцьк животь кладуть, вцьють душу оть тцьла. Немизцьк кровави брезцьк не бологомь бяхуть постцьяни – постцьяни костьми рускихь сыновь" [43, с. 13].

Спорідненість між "Словом о полку Ігоревім" та думами намагався віднайти свого часу неперевершений дослідник останніх П. Житецький [13, 1893], студії якого стали яскравою сторінкою його наукового доробку та важливим лінгвофольклористичним надбанням, попри, як він сам зазначав, недостатню аргументованість [13, с. 111–112]. Принциповий для розуміння шляхів пошуку вченого той факт, що рукопис цього дослідження "крім заголовку "О поэтическом стиле и литературной форме "Слова о полку Игореве"" має нижче підзаголовок "Отношения, в каких стоит "Слово о полку Игореве" к народной поэзии", закреслений олівцем" [29, с. 318]. На думку Л. Масенко, яка реконструювала цю статтю вченого [14, с. 255–285]), П. Житецький "підкреслив необхідність всебічного вивчення мовних особливостей пам'ятки – не лише фонетичних і морфологічних, як це робили попередні дослідники, а й синтаксичних. У синтаксисі та метричних особливостях "Слова о полку Ігоревім" дослідник вбачає риси, що споріднюють пам'ятку з уснопоетичним жанром історичних дум" [28, с. 11].

Отже, запропонована розвідка демонструє реальні проблеми, що виникають у П. Куліша в намаганні досягти гармонійного поєднання народних думових і стилізованих авторських новотворів. Лінгвофольклористичний аналіз специфіки думового колориту "Україні...", в авторський текст якої митець вплітає цілі фрагменти, подекуди дуже значні за обсягом, зі справжніх народних усно-поетичних творів, цієї окраси української усної традиції, призводить до доволі сумних висновків.

П. Куліш, безумовно, добре знав тексти українських народних дум, був обізнаний із засобами фольклорної лінгвопоетики. Проте відчувається, наскільки важко добираються ним деякі забарвлені етнографічно слова та звороти в "Україні...", потрібні для створення відповідного

.....

колериту. Викликає подив сама ідея поєднання у межах одного твору авторських текстів із реальними думами кобзарів у саме такому вигляді (у Т. Шевченка, наприклад, вставки пісень – це стилізації або імпровізації в народному дусі, за влучним висловом М. Коцюбинської, ще й виокремлені структурно: їх наспівує сліпа або відьма...).

Виникає питання, перед нами наукова реконструкція втрачених фрагментів справжніх дум, чи художній твір? Демонстрація творчої спроможності автора вправлятися у фольклорній імпровізації, чи наукове відновлення зруйнованих часом частин "ланцюжка ДНК" вітчизняного епосу? Залежно від відповідей треба "Україну..." й оцінювати.

Носій фольклорної традиції під час виконання твору, якщо забуває слово, епітет, образ, відновлює це, так би мовити, із "внутрішнього свого каталогу". Але для цього треба бути носієм традиції, а не її користувачем. Є принципова різниця, підходити до фольклорної традиції "зсередини", чи "зовні": цікавитися, бути обізнаним, навіть кохатися у фольклорному слові. При забуванні носій традиції звертається до покладів вітчизняного фольклору ("внутрішньої криниці" за Ю. Тиняновим), тоді як автор літературного твору в ХІХ ст. звертається до всієї літературної спадщини – вітчизняної та світової, а також до фольклору – свого та інших народів.

У декого може скластися враження, що авторські експерименти П. Куліша за думовими зразками не можуть бути визнані задовільними через їхню нелогічність, низьку інтелектуальну насиченість або з точки зору естетичної. Також подекуди викликає подив екзотизм авторських новотворів, який може бути визнаний надмірним, а, отже, може повернути до них зайву увагу читача та спотворити його сприймання художньої тканини поетичного твору.

Загалом ще попереду студії, які дозволять подолати відставання вивчення мови та стилю українських дум від сучасного світового рівня, зокрема шляхом докладання новітніх методів лінгвістичного та поетикального аналізу. Ось тоді можна буде повернутися й до всебічної оцінки твору П. Куліша.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веселовский А. Н. Из истории эпитета. *Историческая поэтика*; ред., вступ. Ст. и примеч. В. М. Жирмунского. Изд. 2-е, испр. Москва: Едиториал УРСС, 2004. С. 73–92.
2. Гриценко П. Мова Шевченка. *Шевченківська енциклопедія*: в 6 т. Т. 4: М–Па / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол.: М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. Київ: НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2013. С. 272–280.
3. Гриценко П. Церковнослов'янізми. *Шевченківська енциклопедія*: в 6 т. Т. 6: Т–Я / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол.: М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. Київ: НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2015. С. 682–688.
4. Гухман М. Литературный язык. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва: Советская энциклопедия, 1990. С. 270–271.
5. Дзензелівський Й. О. Куліш Пантелеймон Олександрович. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ, 2000. С. 262–263.
6. Должикова Т. І. Мовна особистість П. Куліша. Автореферат ... дис. канд. філологічних наук: 10.02.01 Українська мова. НАН України; Інститут української мови. Київ, 2004. 21 с.
7. Должикова Т. "Хочеться співати ще й по-італіянськи, по-грецьки, по-латинськи..." (особливості мови перекладів Пантелеймона Куліша). *Культура слова*. 2010. Вип. 72. С. 20–25.
8. Евгеньева А.П. Очерки по языку русской устной поэзии в записях XVII–XX вв. Москва–Ленинград: Изд-во Академии наук СССР, 1963. 353 с.
9. Етимологічний словник української мови: У 7 т. Т. 2: Д–Копці / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1985. 572 с.
10. Етимологічний словник української мови: У 7 т. Т. 3: Кора–М / Ред. кол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1989. 553 с.
11. Етимологічний словник української мови: У 7 т. Т. 5: Р–Т / Ред. кол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 2006. 705 с.
12. Єрмоленко С. Пантелеймон Куліш в історії української літературної мови. *Культура слова*. 2010. Вип. 72. С. 6–15.

13. Житецкий П. Мысли о народных малорусских думах. Киев: Изд. ред. журн. "Киев. Старина": Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1893. 250 с.
14. Житецкий П. И. О поэтическом стиле и литературной форме "Слова о полку Игореве". *Павло Гнатович Житецький. Вибрані праці. Філологія.* / Упоряд. та примітки Л. Т. Масенко. Київ: Наукова думка, 1987. С. 255–285.
15. Житецкий П. И. О разных методах изучения народных малорусских дум. *Этнографическое обозрение.* 1895. № 4. С. 108–121.
16. Колесса Ф. Студії над поетичною творчістю Т. Шевченка. Львів, 1939. 286 с.
17. Колесса Ф. Формули закінчення в українських народних думах у зв'язку з питанням про наверстування дум. *ЗНШТ.* Т. 155. *Праці філологічної секції.* 1937. С. 29–67.
18. Кравченко М. Мовно-естетичний зміст творів Пантелеймона Куліша. *Культура слова.* 2010. Вип. 72. С. 25–31.
19. Куліш П. Вибрані твори. Київ: Дніпро, 1969. 559 с.
20. Куліш П. О. Лист до Л. Глібова 24 липня 1864 р. *Червоний шлях.* 1924. № 8–9. С. 283.
21. Куліш Пантелеймон. Повне зібрання творів. Наукові праці. Публіцистика. Т. III. Записки о Южной Руси. Київ: Критика, 2015. Кн. 1. 316 с.
22. Куліш Пантелеймон. Повне зібрання творів. Наукові праці. Публіцистика. Т. III. Записки о Южной Руси. Київ: Критика, 2015. Кн. 2. 484 с.
23. Куліш П. Позичена Кобза: Переспіви чужомовних співів. Женева, 1897. 120 с.
24. Кулѣшъ П. Україна. Одъ початку Вкраїны до батька Хмельницького / Зложив П. Кулѣшъ. Київъ: Въ Университетской Типографіи, 1843. 99 с.
25. Кумеда О. Джерела варіантності в мові першодруків творів П. Куліша. *Мовознавчий вісник.* 2010. Вип. 10. С. 131–136.
26. Кумеда О. Лексичні регіоналізми в першодруках П. Куліша. *Культура слова,* 2010. Вип. 72. С. 31–36.
27. Кумеда О.П. Мовні погляди П. Куліша і мова його творів. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія "Проблеми граматики і лексикології".* 2010. Вип. 6. С. 27–31.

28. Масенко Л. Т. Павло Гнатович Житецький. *Павло Гнатович Житецький. Вибрані праці. Філологія.* / Упоряд. вступна стаття і примітки Л. Т. Масенко. Київ: Наукова думка, 1987. С. 3-18.

29. Масенко Л. Т. Примітки. *Павло Гнатович Житецький. Вибрані праці. Філологія.* / Упоряд. вступна стаття і примітки Л. Т. Масенко. Київ: Наукова думка, 1987. С. 301–321.

30. Німчук В. До проблеми про старокнижні елементи й "діалектизми" в Шевченковій поезії. *Українська мова.* 2015. № 4. С. 3-25.

31. Огієнко І. Історія української літературної мови. Київ: Либідь, 1995. С. 148-153.

32. Пашковська Г. В. Формування норм української мови: Концепція Івана Нечуя-Левицького / За ред. Ю. Л. Мосенкіса. Київ, Умань, 2010. 212 с.

33. Перетц В. Н. Краткий очерк методологии истории русской литературы: пособие и справочник для преподавателей, студентов и для самообразования / предисл. С. К. Росовецкого, А. Н. Дмитриева; Гос. публ. ист. б-ка России. Москва, 2010. 246 с.

34. Плющ П. П. Історія української літературної мови. Київ: Вища школа, 1971. 423 с.

35. Потебня А. Мысль и язык. 2-е изд. Харьков: Тип. А. Дарре, 1892.

36. Поучение Владимира Мономаха / Подготовка текста О. В. Творогова, перевод и комментарии Д. С. Лихачева. *Памятники литературы Древней Руси. Начало русской литературы XI – начало XII века.* Москва: Художественная литература, 1978. с. 393-416.

37. Росовецкий С. К. Памятник истории литературоведения – или университетское пособие на все времена? *Перетц В. Н. Краткий очерк методологии истории русской литературы: пособие и справочник для преподавателей, студентов и для самообразования* / предисл. С. К. Росовецкого, А. Н. Дмитриева; Гос. публ. ист. б-ка России. Москва, 2010. С. 3–24.

38. Росовецкий С. К. Український фольклор у теоретичному висвітленні: підручник. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2008. 624 с.

39. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ: АртЕк, 2001. 392 с.

40. Русанівський В. М. Шевченкове індивідуально-авторське слововживання. *Слово і час.* 1990. № 11. С. 60–64.

41. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980 [Електр. Ресурс]. URL: <http://sum.in.ua/>
42. Сологуб Н. "Через край із серця рідне слово ллється..." (про мову поезій П. Куліша). *Культура слова*, 2010. Вип. 72. С. 15–20.
43. Текст "Слова о полку Игореве". *Энциклопедия "Слова о полку Игореве"*: В 5 томах. / Российская Академия наук, Институт русской литературы (Пушкинский дом). / Ред. коллегия: чл-корр. РАН Л. А. Дмитриев, академик РАН Д. С. Лихачев и др. Санкт-Петербург: Изд-во "Дмитрий Буланин", 1995. Т. 1: А–В. С. 8–14.
44. Тимошенко П. Д. Епітет. *Шевченківський словник: У двох томах.* / Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР Київ: Радянська енциклопедія, 1976. Т. 1: А–Мол.
45. Украинские народные думы / Серия "Эпос народов СССР". Вступит. ст. Б. П. Кирдан. Москва: Наука, 1972. 559 с.
46. Українські народні думи: [У 2 т.] Т. 1 корпусу. Тексти №№ 1–13 і вступ К. Грушевської / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського; Відп. за вип. Г. Скрипник. Київ, 2004. Перевид. з вид. 1927 р. 176 с.
47. Українські народні думи: [У 2 т.] Т. 2 корпусу. Тексти №№ 14–33 і передм. К. Грушевської / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського; Відп. за вип. Г. Скрипник. Київ, 2004. Перевид. з вид. 1931 р. 304 с.
48. Федорук О. Роман Куліша "Чорна рада". Історія тексту. Київ: Критика, 2019.
49. Чумацькі пісні / Упоряд. О. І. Дей та ін. Київ: Наукова думка, 1976. 544 с.
50. Шевченко Т. Зібрання творів: У 6 т. Т. 1: Поезія 1837–1847. Київ: Наукова думка, 2001. 784 с.
51. Шевченко Т. Зібрання творів: У 6 т. Т. 2: Поезія 1847–1861. Київ: Наукова думка, 2001. 784 с.
52. Lausberg Heinrich. *Retoryka literacka: Podstawy wiedzy o literaturze. Przełożył, opracował i wstępem poprzedził. Albert Gorzkowski.* Bydgoszcz: Homini, 2002. 990 s.

REFERENCES

1. Veselovskyj, A. (2004). *From the history of the epithet. Historical poetics* [Iz istorii epiteta. Istoricheskaya poetika]; ed., entry article and notes by V.M. Zhirmunsky. 2nd edition, revised. Moscow: editorial URSS, pp. 73–92 [in Russian].

2. Grycenko, P. (2013). *Shevchenko's language* [Mova Shevchenka]. Shevchenko's encyclopedia: in 6 vols. Vol. 4: M – Pa. NAS of Ukraine, Institute of literature named after T. Shevchenko; editor: M. Zhulinsky. Kyiv, NAS of Ukraine, Institute of literature named after T. Shevchenko, p. 272–280 [in Ukrainian].

3. Grycenko, P. (2015). *Church Slavonic words* [Tserkovnoslo-v'yanizmy]. Shevchenko's encyclopedia: in 6 vols. Vol. 6: T – I, NAS of Ukraine, Inst. TG Shevchenko; editor: MG Zhulinsky, Kyiv, NAS of Ukraine, Institute of literature named after T. Shevchenko, p. 682-688 [in Ukrainian].

4. Guhman, M. (1990). *Literary language* [Literaturnyy yazyk.]. *Linguistic Encyclopedic Dictionary*. Moscow: Soviet Encyclopedia, 1990. P. 270-271 [in Russian].

5. Dzendelivsky, Y. (2000). *Kulish Panteleimon Alexandrovich* [Kulish Panteleymon Oleksandrovych]. *Ukrainian language. Encyclopedia*. Kyiv, p. 262–263 [in Ukrainian].

6. Dolzhykova, T. (2004). *Linguistic personality of P. Kulish* [Movna osobystist' P. Kulisha]. Abstract of a PhD thesis, 10.02.01 Ukrainian language., NAS of Ukraine; Institute of Ukrainian Language. Kyiv, 21 p. [in Ukrainian].

7. Dolzhykova, T. (2010). *I also want to sing in Italian, Greek, Latin... (peculiarities of the language of Panteleimon Kulish's translations)*. [Khochet'sya spivaty shche y po-ital'yans'ky, po-hrets'ky, po-latyns'ky... (osoblyvosti movy perekladiv Panteleymona)]. *Kul'tura slova*, 2010, 72, 20-25 [in Ukrainian].

8. Evgenieva, A. (1963). *Essays on the language of Russian oral poetry in the records of the XVII – XX centuries* [Ocherki po yazyku russkoy ustnoy poezii v zapisyakh KHVÍÍ–KHKH vv.]. Moscow – Leningrad: Publishing house of the USSR Academy of Sciences, 1963. 353 p. [in Russian].

9. *Etymological dictionary of the Ukrainian language* (1985) [Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy]. In 7 vols. Vol. 2: D – Koptsi, Ed. O. Melnichuk. Kyiv, Naukova Dumka, 572 p. [in Ukrainian].

10. *Etymological dictionary of the Ukrainian language* (1989) [Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy]. In 7 vols. Vol. 3: Kora-M, Ed. O. Melnichuk. Kyiv, Naukova Dumka, 553 p. [in Ukrainian].

11. *Etymological dictionary of the Ukrainian language* (2006) [Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy]. In 7 vols. Vol. 5: R-T, Ed. O. Melnichuk. Kyiv, Naukova Dumka, 705 p. [in Ukrainian].

12. Yermolenko, S. (2010). *Panteleimon Kulish in the history of the Ukrainian literary language* [Panteleymon Kulish v istoriyi ukraïyns'koyi literaturnoyi movy]. *Kul'tura slova*, 2010, 72, 6–15 [in Ukrainian].
13. Zhyteckyj, P. (1893). *Thoughts on the Little Russian folk dumas* [Mysli o narodnykh maloruskikh dumakh]. Kiev, journal "Kiev Staryna", 250 p. [in Russian].
14. Zhyteckyj, P. (1987). *On the poetic style and literary form of "A word about Igor's regiment"* [O poetycheskom style y lyteraturnoj forme "Slova o polku Ygoreve"]. Pavlo Hnatovych Zhytetsky. Selected works. Philology. Kyiv, Naukova Dumka, p. 255–285 [in Russian].
15. Zhyteckyj, P. (1895). *About different methods of studying the Little-Russian folk dumas* [O raznykh metodakh izucheniya narodnykh maloruskikh dum]. *Ethnographic Review*, 4, 108–121 [in Russian].
16. Kolessa, F. (1939). *Studies on the poetic work of Taras Shevchenko* [Studiyi nad poetychnoyu tvorchystyu T. Shevchenka]. Lviv, 286 p. [in Ukrainian].
17. Kolessa, F. (1937). *The formulas of the end in the Ukrainian folklore dumas in connection with the question of the conversion of the dumas* [Formuly zakinchennja v ukrai'n'skyh narodnyh dumah u zv'jazku z pytannjam pro naverstvuvannja dum]. *ZNShT*, 155. *Proceedings of the philological section*, 29–67 [in Ukrainian].
18. Kravchenko, M. (2010). *Linguistic and aesthetic content of the works of Panteleimon Kulish* [Movno-estetychnyj zmist tvoriv Pantelejmona Kulisha]. *Kul'tura slova*, 2010, 72, 25–31 [in Ukrainian].
19. Kulish, P. (1969). *Selected works* [Vybrani tvory]. Kyiv: Dnipro, 559 p. [in Ukrainian].
20. Kulish, P. (1924). *A letter to L. Glibov* [Lyst do L. Glibova] July 24, 1864. *Chervonyj shljah*, 8–9, 283 [in Ukrainian].
21. Kulish, P. (2015). *Complete collection of works* [Povne zibrannja tvoriv]. Scientific works. Journalism. Vol. III. Notes on Southern Russia. Kyiv, Critique, Book 1. 316 p. [in Ukrainian].
22. Kulish, P. (2015). *Complete collection of works* [Povne zibrannja tvoriv]. Scientific works. Journalism. Vol. III. Notes on Southern Russia. Kyiv, Critique, Book 2. 484 p. [in Ukrainian].
23. Kulish, P. (1897). *Borrowed kobza: Singing foreign language songs* [Pozychena Kobza: Perespivy chuzhomovnyh spiviv]. Geneva, 120 p. [in Ukrainian].
24. Kulish, P. (1843). *Ukraine. From the beginning of Ukraine to Khmelnytsky's father* [Ukraïna. Od pochatku Vkraïni do bat'ka

Hmelnyc'kogo] Kiev, 99 p. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Kulish/Ukraina_Od_pochatku_Vkpain_do_batka_Khmelnyskoho.pdf (last access: 17.11.2020) [in Ukrainian].

25. Kumeda, O. (2010). *Sources of variability in the language of the first editions of P. Kulish's works* [Dzherela variantnosti v movi pershodrukiv tvoriv P. Kulisha]. *Movoznavchyy visnyk*, 10, 131–136 [in Ukrainian].

26. Kumeda, O. (2010). *Lexical regionalisms in the first editions of P. Kulish* [Leksychni rehionalizmy v pershodrukakh P. Kulisha]. *Kul'tura slova*, 72, 31–36 [in Ukrainian].

27. Kumeda, O. (2010). *Language views of P. Kulish and the language of his works* [Movni pogljady P. Kulisha i mova jogo tvoriv]. *Scientific journal of NPU named after M.P. Dragomanov. Series "Problems of grammar and lexicology"*, 6, 27–31 [in Ukrainian].

28. Masenko, L. (1987). *Pavlo Hnatovych Zhytetsky. Selected works. Philology* [Pavlo Hnatovych Zhytets'kyy. Vybrani pratsi. Filolohiya]. *Pavlo Hnatovych Zhytetsky. Selected works. Philology*. Kyiv, Naukova Dumka, 3–18 [in Ukrainian].

29. Masenko, L. (1987). *Notes* [Prymitky]. *Pavlo Hnatovych Zhytetsky. Selected works. Philology*. Kyiv: Naukova Dumka, 301–321 [in Ukrainian].

30. Nimchuk, V. (2015). *On the problem of old book elements and "dialectisms" in Shevchenko's poetry* [Do problemy pro staroknyzhni elementy j "dialektyzmy" v Shevchenkovej poezii]. *Ukrai'ns'ka mova*, 4, 3–25 [in Ukrainian].

31. Ogienko, I. (1995). *History of the Ukrainian literary language* [Istorija ukrai'ns'koi' literaturnoi' movy]. Kyiv: Lybid, 148–153 [in Ukrainian].

32. Pashkovska, G. (2010). *Formation of norms of the Ukrainian language: The concept of Ivan Nechuy-Levytsky* [Formuvannja norm ukrai'ns'koi' movy: Koncepcija Ivana Nechuja-Levyč'kogo]. Yu.L. Mosenkis (Ed.). Kyiv, Uman, 212 p. [in Ukrainian].

33. Peretc, V. (2010). *A brief sketch of the methodology of the history of Russian literature: a manual and reference book for teachers, students and for self-education* [Kratkyj ocherk metodologyy ystoryy ruskoj lyteraturi: posobyje y spravochnyk dlja prepodavatelej, studentov y dlja samoobrazovanyja]. Moscow, 246 p. [in Russian].

34. Pljushh, P. (1971). *History of the Ukrainian literary language* [Istorija ukrai'ns'koi' literaturnoi' movy]. Kyiv: Vyshha shkola, 423 p. [in Ukrainian].
35. Potebnja, A. (1892). *Thought and language* [Misl' y jazik]. 2nd ed. Kharkiv: Type. A. Darre [in Russian].
36. *The teachings of Vladimir Monomakh* (1978) [Pouchenye Vladymyra Monomaha]. Moscow: Fiction, 393-416 [in Russian].
37. Rosoveckyj, S. (2010). *Monument to the history of literary criticism – or a university manual for all times? [Pamjatnyk ystorry lyteraturovedenyja – yly unyversytetskoe posobyje na vse vremena?]* Moscow, 2010, 3–24 [in Russian].
38. Rosoveckyj, S. (2008). *Ukrainian folklore in theoretical light: a textbook* [Ukrai'ns'kyj fol'klor u teoretychnomu vysvitleni: pidruchnyk]. Kyiv: VPC "Kyiv's'kyj universytet", 624 p. [in Russian].
39. Rusaniv's'kyj, V. (2001). *History of the Ukrainian literary language* [Istorija ukrai'ns'koi' literaturnoi' movy]. Kyiv: ArtEk, 392 p. [in Ukrainian].
40. Rusaniv's'kyj, V. (1990). *Shevchenko's individual-author word usage* [Shevchenkove indyvidual'no-avtors'ke slovovzhyvannja]. *Slovo i chas*, 11, 60–64 [in Ukrainian].
41. *Dictionary of the Ukrainian language* (1970-1980) [Slovnyk ukrai'ns'koi' movy]: in 11 vols. USSR Academy of Sciences. Institute of Linguistics. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian]. URL: <http://sum.in.ua/>
42. Sologub, N. (2010). *Through the edge of the heart the native word flows... (about the language of P. Kulish's poems)*. ["Cherez kraj iz sercja ridne slovo ljet'sja..." (pro movu poezij P. Kulisha)]. *Kul'tura slova*, 72, 15–20 [in Ukrainian].
43. *Text "Word about Igor's regiment"* (1995) [Tekst "Slova o polku Ygoreve"]. Encyclopedia "Words about Igor's regiment": In 5 volumes. Russian Academy of Sciences, Institute of Russian Literature. St. Petersburg, 1, 8–14 [in Russian].
44. Tymoshenko, P. (1976). *Epithet* [Epitet]. Shevchenko's dictionary: In two volumes. / Taras Shevchenko Institute of Literature of the USSR Academy of Sciences Kyiv: Soviet Encyclopedia, 1976. Vol. 1: A – Mol [in Ukrainian].
45. *Ukrainian People's Dumas* [Ukrai'ns'ki narodni dumy]. Series "Epic of the Peoples of the USSR". Moscow: Nauka, 1972. 559 p. [in Ukrainian].
46. *Ukrainian folklore Dumas* (2004) [Ukrai'ns'ki narodni dumy]. Kyiv, 2004, 176 p. [in Ukrainian].

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика
.....

47. *Ukrainian folklore Dumas* (2004) [Ukrai'ns'ki narodni dumy] Kyiv, 2004, 304 p. [in Ukrainian].

48. Fedoruk, O. (2019). *Kulish's novel "Black Council". History of the text* [Roman Kulisha "Chorna rada". Istorija tekstu]. Kyiv: Critique [in Ukrainian].

49. *Chumak songs* (1976) [Chumac'ki pisni].. O. Day and others. Kyiv: Naukova Dumka, 544 p. [in Ukrainian].

50. Shevchenko, T. (2001). *Collection of works* [Zibrannja tvoriv]. In 6 vols. Vol. 1: Poetry 1837–1847. Kyiv, Naukova Dumka, 784 p. [in Ukrainian].

51. Shevchenko, T. (2001). *Collection of works* [Zibrannja tvoriv]. In 6 vols. Vol. 2: Poetry 1847–1861. Kyiv, Naukova Dumka, 784 p. [in Ukrainian].

52. Lausberg, H. (2002). *Literary rhetoric: The basics of knowledge about literature* [Retoryka literacka: Podstawy wiedzy o literaturze]. Homini, 990 p. [in Polish].

Дата надходження до редакції – 15.09.2020

Дата затвердження редакцією – 11.10.2020